

פרק 1

עיבוד בהעברה הנגדית¹

בפרק זה בכוונתי לחקור היבט מסוים של האינטראקציה המורכבת המתרחשת בין האנליטיקאי למטופל האנליטי בעבודתנו היומיומית. וילפרד ביון ציין בתמציתיות כי כאשר שני אנשים נפגשים הם יוצרים ביניהם מערכת יחסים, בין שירצו בכך ובין שלא; הכלל חל על כל מפגש, כולל פסיכואנליזה.

ג'יימס סטרייצ'י (1934), במאמרו שהפך זה מכבר לקלאסיקה על הפירוש מחולל השינוי (Mutative interpretation), אמר שפירוש העברה אמיתי הוא זה שהאנליטיקאי פוחד ממנו יותר מכול ומקווה יותר מכול להימנע ממנו. אך מאוחר יותר הוא הוסיף ואמר, כי כאשר המטופל מקבל פירוש העברה הוא מרגיש כאילו ביטא דחפים רצחניים כלפי האנליטיקאי, בעוד שזה פירשם ללא חרדה או פחד. כמובן, כוונתו של סטרייצ'י לומר שחויית העברה מלאה או עמוקה עוכרת את שלוותו של האנליטיקאי, אך מסירת הפירוש למטופל בדרך רגועה היא חיונית. השטח שבו ארצה לגעת הינו בעיה מעורפלת זו, הליכה זו על חבל דק שבין לחוות הפרעה לבין להגיב בפירוש שאינו מעביר חרדה מערערת.

בעוד שההבנה המוקדמת יותר ראתה בהעברה הנגדית משהו חיצוני ולא דבר אינטגרלי, פאולה היימן (1950) הציגה את השימוש בהעברה הנגדית ככלי חשוב בפסיכואנליזה, והבחינה בינה לבין

¹ עיבוד – working through. גרסה קודמת של המאמר התפרסמה ב-*International Journal of Psychoanalysis*, 66, 157-166, 1985 והוא רואה אור מחדש ברשותם האדיבה של John Wiley & Sons, Inc.

תגובת ההעברה הנגדית הפתולוגית. אף על פי שהבחנה זו היא חלק מהותי מהמאמץ הפסיכואנליטי שלנו, ברצוני להראות עד כמה קשה ליישם אותה בפרקטיקה הקלינית. למעשה הייתי אומרת שלא תיתכן הפרדה מוחלטת כזאת, אלא רק תנועה יחסית על המסלול הזה. רוג'ר מאני קרלי (Money-Kyrle, 1956)* הוא זה שקידם מאוד את ההבנה שלנו בנושא, כשהראה עד כמה הדוק יכול להיות הקשר בין חוויית האנליטיקאי את השלכות המטופל ובין תגובותיו התוך-נפשיות לחומר. לדוגמה, הוא הראה איך בתקופה קשה של אנליזה מסוימת, השלכות העצמי הלא-קומפוטנטי של המטופל לתוך האנליטיקאי התערבבו עם תחושות חוסר הקומפוטנטיות המקצועית של האנליטיקאי עצמו כשלא הצליח להבין את החומר מספיק מהר, ואת הסבך הזה היה צריך להתיר.

כשחקר בעיה זו במופעיה השגרתיים יותר, אמר מאני קרלי:

אם האנליטיקאי אכן מוטרד [ונרמז כאן שהאנליטיקאי בהכרח מוטרד, במובן היותו מושפע], סביר גם שהמטופל תרם לכך תרומה לא מודעת, ומוטרד מכך בתורו. לפנינו אפוא שלושה גורמים שאותם יש לקחת בחשבון: ראשית, ההפרעה הרגשית של האנליטיקאי, מאחר וייתכן שיצטרך להתמודד איתה בשקט בתוכו לפני שיוכל להפריד עצמו במידה המאפשרת לו להבין את השניים הנוספים; לאחר מכן, תרומתו של המטופל להפרעה; ולבסוף, השפעת הדבר עליו. ייתכן כמובן שניתן לברר את שלושת הגורמים תוך שניות אחדות, ואז ההעברה הנגדית אכן מתפקדת כמכשיר קליטה עדין.

(1956, עמ' 361)

* עד היום נהגו לכתוב את השם בעברית "מוני קירל", אך בעצה אחת עם עורכי המהדורה האנגלית כתבנו כאן בקרבה גדולה יותר לאופן ההגייה של השם באנגלית (הערת העורכת המדעית, מ"ר).

ואמנם, בה במידה שאנו מפנימים את חוויית המטופל, איננו יכולים לעשות זאת מבלי שנחוה בעצמנו חוויה. אם יש פה שמחפש שד כפוטנציאל מולד, אני סבורה שקיים שווה-ערך פסיכולוגי, כלומר, מצב נפשי שתר אחר מצב נפשי אחר.

ההזדהויות ההשלכתיות של הילד או המטופל הן פעולות שנועדו במידה מסוימת לייצר תגובות; הדבר הראשון שקורה בתוך אובייקט חי שלתוכו משליכים הוא תגובה. האנליטיקאי עשוי להתמודד עם זה כל כך מהר עד כי לא יהיה כלל מודע לכך, אך מדובר בגורם קריטי. המפגש הוא אינטראקציה, ואם מתמודדים איתה מהר כל כך, ייתכן שצריך לשאול האם אין פה למעשה התחמקות מהחוויה העמוקה יותר.

מטופלת סיפרה את הדבר הבא: כשנולדה, יעצו לאימה לשלוח את אחיה בן 18 החודשים מהבית – במקרה זה, לקרובי משפחה במרחק רב – כדי שהאם תהיה פנויה לטפל כראוי בתינוקת החדשה. כשהילד חזר הביתה לאחר שישה שבועות, הזדעזעה האם לגלות שהוא אינו מזהה את הוריו ואמרה "סוסי פרא לא יפרידו עוד בינינו". אני מתרשמת עמוקות מהדימוי ומזיקתו לפרקטיקה הפסיכואנליטית. ההמלצה הגלומה בדימוי המראָה של פרויד, או בדימוי האנליטיקאי כמנתח, רומזת באופן סמוי כי צריך לשלוח את הפן הרגשי של האנליטיקאי הרחק ככל האפשר. תוצאותיה של עמדה זו אכן מובילות לאי־הכרה באזורים חיוניים, ולסכנה כי כאשר האמוציונליות המפוצלת תשוב, "סוסי פרא לא יפרידו [אותה] עוד" – על כל סכנות הביטוי בפעולה. עצם המחשבה כי אמוציונליות מפוצלת זו לא תשוב מנוגדת למהות התאוריות שלנו על חיי הנפש.

אלא אם נטען כי הפונקציה הפסיכואנליטית מתרחשת באזור אוטונומי ונטול־קונפליקט של האני, הרי שעלינו לקחת בחשבון את הבעיות הכרוכות לא רק בעיכול השלכות המטופל אלא גם בגיבוש תגובותינו שלנו כך שניתן יהיה להעמידן לביקורת. כמו המטופל,

גם האנליטיקאי שואף לא רק לתקשר ולשתף בחווייתו אלא גם להיפטר מאי נוחות – שתי תגובות אנושיות שגרתיות. בחלקו, המטופל מחפש תגובה המגולמת בפעולה, ובחלקו, האנליטיקאי חש דחף לגלם בפעולה, וחלק מזה יבוא לידי ביטוי בפירוש. הדבר יכול לנוע בין הצעת סיפוק מרומז, ליטוף המטופל במילים – ועד לתגובה כה עוינת או מרוחקת או קפואה עד כי משתמע ממנה כי אין כל חשיבות לכך שנמנעת מהמטופל חוויה שהוא כמה אליה: טענה שלפיה חוויית אובייקט-חלקי מכנית היא כל מה שדרוש לו.

אולם פירוש, ואקט מתן הפירוש, אינם רק בחירה של אי-אלו מילים על ידי אובייקט-חלקי אלא אקט אינטגרטיבי יצירתי מצד האנליטיקאי. הוא יכול מסרים לא מילוליים, ובמידה מסוימת גם לא מודעים, על אודות מה שנקלט והופנם, וכיצד הופנם, כמו גם מידע על מה שלא נקלט ולא הופנם.

מטופל המקבל פירוש 'ישמע' לא רק את המילים או את משמעותן המכוונת; למעשה, ישנם מטופלים שמקשיבים אך ורק ל'הלך הרוח' [mood], ודומה שאינם שומעים כלל את המילים. ג'וזף (1975)* הראתה בצורה בהירה וחייה, שמילותיו של המטופל עלולות להוליך אותנו שולל; הלך הרוח והאווירה של המסר עשויים להיות חשובים יותר. המטופל עשוי גם הוא לפעול עם דגש דומה ולהקשיב לשיח של האנליטיקאי בצורה דומה. תפיסותיו עשויות להיות מושפעות מאוד מהקונפיגורציות והפנטסיות הפנימיות שלו, אבל אני סבורה, בעקבות תיאורה של קליין, כי

* המאמר מפנה למאמרה של ג'וזף על המטופל הקשה משנת 1975, אך הרעיון במשפט הקודם, המתייחס לכך שמטופלים השומעים פירוש אינם שומעים רק את המילים, מופיע גם, כמעט מילה במילה, במאמרה של ג'וזף על ההעברה כסיטואציה כוללת משנת 1985: "I tried to show how... interpretations are rarely heard purely as interpretations" (Joseph, 1985) (הערת העורכת המדעית, מ"ר).

כל חוויה חיצונית שזורה בנפש התינוק הרך בפנטסיות שלו, ו... כל פנטסיה כוללת יסודות של חוויה ממשית. רק על ידי אנליזה מעמיקה של סיטואציית ההעברה יעלה בידינו לגלות את העבר על היבטיו המציאותיים והדמיוניים כאחד.
(קליין, 1952, עמ' 201)

גם המטופל בהכרח יקלוט ויפנים, באופן מודע ולא מודע, מושג כלשהו על האנליטיקאי כאדם ממשי. כשאנו מדברים על האם שנותנת לתינוק את הפטמה, איננו עוסקים במערכת יחסים פשוטה בין פטמה לפה; אנו מכירים בכך שהתינוק מכניס לתוכו צל של חוויה. תמיד יש משהו מעבר לתהליך הממשי. אנו קוראים דיווח: "המטופל אמר... והאנליטיקאי פירש", אך המורכבויות הן אדירות. כדי להתייחס לשאלה כיצד מופיע האנליטיקאי בעולמו הפנימי של המטופל, לא די בכך שניכנס לתוך עולמו הפנימי הפרנואידי-סכיזואידי – דרושה לנו גם גמישות מסוימת ביכולתנו לשאת ולעבד את המתחים הקיימים בין דחפינו ורגשותינו המודעים והלא מודעים כלפי המטופל.

השלכה מתמדת מצד המטופל לתוך האנליטיקאי היא מהות האנליזה; כל פירוש מכוון לגרום לתנועה מהעמדה הפרנואידי-סכיזואידי לעמדה הדיכאונית. הדבר נכון הן עבור המטופל והן עבור האנליטיקאי, שצריך לעבור רגרסיה ולעבד, שוב ושוב. אני תוהה שמא השאלה האמיתית בנוגע לפירושים עמוקים באמת לעומת פירושים שטחיים היא לא לאיזו רמה כוון הפירוש אלא באיזו מידה עיבד האנליטיקאי את התהליך בתוכו בעת מתן הפירוש.

מטופל, מר א', עבר לא מכבר לגור בלונדון; את האנליזה הראשונה שלו עשה בחו"ל. הוא הגיע לפגישה שלו שעות ספורות לאחר שהיה מעורב בתאונת דרכים שבה מכוניתו, שעמדה ללא תנועה, נפגעה קשות מהתנגשות של רכב אחר – הוא עצמו ניצל מפציעה קשה. ניכר שהוא עדיין שרוי בהלם מסוים, אך הוא לא דיבר

על הלם או פחד. במקום זאת הוא הסביר בדקדקנות יתרה את מה שקרה ואת הצעדים הנכונים שנקט לפני ואחרי ההתנגשות. אחר כך אמר שאימו (שחיה בחו"ל) התקשרה במקרה זמן קצר אחרי התאונה, וכשסיפר לה על כך ענתה, "לו ידעתי שיש לך חדשות איומות כל כך, לא הייתי מתקשרת. אני לא רוצה לשמוע על זה". הוא אמר שהודות לאנליזה הקודמת שלו, הוא יודע שעליו להבין כי אימו אינה יכולה להגיב אחרת, והוא מקבל זאת. לעומת זאת הוא כעס מאוד על הנהג השני וטען בלוחמנות שיגיע עד לבית משפט כדי לתבוע פיצויים.

הוא תקשר בצורה חיה ועשירה את אמונתו כי יהיה עליו לשאת לבדו את ההלם, הפחד והזעם המידיים, שמקורם בתאונה ובתגובת אימו, או להתעלות מעליהם. הוא לא רק האמין כי אימו אינה רוצה לשמוע את החדשות האיומות אלא [האמין גם] שהאנליטיקאית שלו אינה רוצה לשמוע את החדשות האיומות על אודות קיומה של אם/אנליטיקאית, שאינה מקשיבה לכאב ואינה חולקת אותו עימו. במקום זאת, הוא הרגיש שלימדו אותו 'להבין' את האם או להקשיב לאנליטיקאית, אך נותרה בו טינה סמויה וכעוסה על כך שהאם/אנליטיקאית מסרבת להקשיב למצוקתו. הוא שיתף פעולה, אסף את עצמו, הציג מפגן של התנהגות נכונה והפך לאדם 'מבין' כביכול. הוא החליף את המצוקה של נשיאת הכאב בקומפוטנטיות של עשיית המעשה הנכון, אך נתן לנו להבין שבאופן לא מודע הוא מתכוון לתבוע את עלבונו עד הסוף המר.

על אף שעבר במהירות מעמדה של קורבן פגיע למוציא לפועל של אכזריות קומפוטנטית (במודע נגד הנהג השני, ובאופן לא מודע נגד האם והאנליטיקאיות, בעבר ובהווה), חוויתי גם אווירה שגרמה לי להאמין כי יש מקום להתפתחות כנה יותר של מערכת יחסים יצירתית. בהעברה הנגדית הרגשתי שהדבר שאותו מבקשים ממני לשאת אינו מוגזם, ועל אף שישנו מטופל שאינו רוצה לדעת, אני יכולה גם לסמוך על כך שיש מטופל החולק עימי את הרצון לדעת.

כעת הבה נשאל מה קרה בפגישה. המטופל הטביע את חותמו בדרך ה'קומפוטנטית' שבה טיפל ברגשותיו, אך הוא תקשר גם משאלה לכך שתהיה אנליטיקאית/אם שתפנים את פחדו וזעמו. פירשתי את כמיהתו למישהי שלא תניח את השפופרת אלא תפנים ותבין איך מרגישה המכה הלא צפויה הזו; מכאן משתמעת העברה לאנליטיקאית של דמות אימהית המגלה יותר הבנה. אולם אני סבורה כי דבר זה 'מזדווג' עם חלק כלשהו באנליטיקאית, המבקש להעניק למטופל 'יחס אימהי' במצב כזה. אם לא נוכל להפנים ולחשוב על תגובה כזו בתוכנו, אזי או שנתבטא בפעולה (we act out) בכך שנציע למטופל סיפוק בצורת יחס אימהי ממשי (דרך מחוות אוהדות, מילוליות או אחרות), או שניבהל כל כך מהאפשרות שנעשה זאת עד שנקפא במקום ולא נצליח לגעת במשאלתו של המטופל ליחס אימהי.

והנה כבר התפתיתי להתפעל מהגישה הנכונה והקומפוטנטית, או לחלופין להיראות כאילו אני מגנה אותה. גיליתי שאני חווה חוויה של התנשאות כלפי האם, האנליטיקאית הקודמת וה'קומפוטנטיות' שלו עצמו, ושופטת אותן. האם הייתי צד, שתובע את כולם בבית משפט? נדרשתי אז להרהר בחלקים שלו ושל האובייקטים הפנימיים שלו שאינם רוצים לדעת. אף אלה הושלכו לתוך האנליטיקאית ואף הם, לדעתי, 'הזדווגו' עם חלקים של האנליטיקאית שאולי אינם רוצים לדעת על הפגיעות האנושית (ובסופו של דבר, המוות), בין שבמציאות החיצונית ובין שבאותו רגע ממש, בתחושת היותי 'מטולטלת' על ידי המטופל בפגישה.

הייתי צריכה אז להראות לו שהוא סבור, כי כאשר הציג בפניי תמונה איומה כל כך של האם/אנליטיקאית, הוא שכנע אותי להאמין שאני שונה וטובה מהן. אך הוא גם האמין (וכך התנהג אליי בתחילת הפגישה) שגם אני איני רוצה לדעת על הפחד שנגרם מתאונות בלתי צפויות או מההשפעה שלפי דעתו יש לו עליי.

אם נחווה את עצמנו כנתונים לחסדיו של אני עליון אנליטי אשר אינו מספק לנו תמיכה ביודענו על אודות המהלומות הפנימיות הללו, הרי שנשקפת לנו, כמו למטופל, סכנה שניסיים את כל הסיפור' בצורה קומפטנטית. אנו עלולים להתבטא בפעולה ולהיות אוהדים יתר על המידה כלפי המטופל, תוך גרירת שאר האנשים לבית המשפט בהתנשאות או בכעס, או לגלות אהדת יתר אליהם ולגרור את המטופל לבית המשפט בהתנשאות או בכעס.

תהליך שבו אנו פוגשים ומעבדים את החוויה הברזמנית של רצון לדעת ופחד לדעת (במונחים של ביון, $K + \neg K$), מאפשר, לדעתי, מגע עמוק ואמפתי יותר עם חלקים אלה של המטופל ועם האובייקטים הפנימיים שלו. אם לא ניקח בחשבון את תגובותינו הקונפליקטואליות ממש בראשיתן, קיימת סכנה שנגלם בפעולה את מה שהיינו אמורים לפרש, כלומר נחטוף את כל התכונות הטובות אלינו ונשליך את כל הרוע לתוך ה'נהג' השני; אנו עלולים להתנהג כאילו אנו עצמנו חסינים מפני תאוונות או תהפוכות החיים.

כאשר המטופל גורר את כל העניין לתביעה בבית משפט, עלינו לבחון את אמונתו בעליונות הגישה הנוקטת בהרחקה קומפטנטית של רוחות הנפש הסוערות ובמרדף כביכול אחר האמת ה'טהורה'. מה שנראה כמו חקר האמת למעשה ספוג שנאה. ישנו איום סמוי שאם אעשה צעד לא נכון יושחר שמי – כפי שהוא כבר השחיר את הנהג השני, את אימו ואת האנליטיקאית הקודמת. כך מושלכת לתוך האנליטיקאית אימתו של המטופל שמא הוא עצמו יעשה צעד לא נכון, ייתבע בבית משפט ויישפט על ידי אני עליון חסר רחמים.

הדבר מעלה שאלה עבור האנליטיקאי, שאלה הנוגעת להשארת רגשותינו מחוץ לתמונה. אם נעשה זאת, מתוך שאיפה לנייטרליות אנליטית כביכול, האם איננו משאירים מחוץ לתמונה את האהבה שממתנת את השנאה, וכך מאפשרים ל'חקר האמת' להישלט בידי השנאה? מה שנראה כמו קור רוח עלול להכיל את רצח האהבה והאכפתיות.

ביון (1962) כותב, בהתייחס למטופלים עם הפרעה פסיכוטית: "הניסיון להתחמק מהתנסות עם אובייקטים חיים על ידי הרס פונקציית אלפא משאיר את האישיות נטולת יכולת לקיים מערכת יחסים עם היבט כלשהו של עצמה שאינו דומה לרובוט" (עמ' 12, ההדגשה שלי). מאוחר יותר הוא אומר:

המדען, שמושא חקירותיו כולל את החומרים שמהם עשויים החיים עצמם, מוצא את עצמו במצב מקביל לזה של מטופליו... בהתייצבו מול מורכבויות הנפש האנושית, על האנליטיקאי להיות זהיר אפילו בשעה שהוא משתמש במתודה המדעית המקובלת; חולשתה עלולה להיות קרובה יותר לחולשת החשיבה הפסיכוטית מכפי שמבט שטחי מגלה.

(עמ' 14)

קושי אחד משמעותי בעבודתנו מצוי באזור הדואלי הזה, שבו אנו נשארים בקשר עם חשיבות החוויה ובה בעת נותרים נאמנים לערכה העמוק של הטכניקה שלנו; מכאן נובע חלק מהאופי הבלתי אפשרי של מאמצינו, ואף מערכם. הבעיה חלה, לדוגמה, על הסוגיה מעוררת המחלוקת של פירוש לעומת תגובה; במובן מסוים ויכוח סרק, ובמובן אחר ויכוח מהותי מאוד. אך הסוגיה נעשית מקוטבת, כאילו האחד כולו טוב והשני כולו רע. חשבו לדוגמה על מטופל שמביא בשורות טובות או רעות במיוחד – נניח, הולדת תינוק או מוות במשפחה. בעוד שאירוע כזה עשוי לעורר סוגיות מורכבות הדורשות אנליזה מדוקדקת, תחילה המטופל אולי לא ירצה פירוש אלא תגובה – שנחלוק עימו שמחה או צער. זו אולי גם משאלתו האינטואיטיבית של האנליטיקאי. אם לא נכיר בכך כראוי בפירוש שלנו, מעשה הפירוש עצמו יהפוך לדחייה קפואה, או יינטש לחלוטין ואנו נרגיש כפויים לנהוג בצורה לא־פרשנית ולהיות 'אנושיים'. במקרה כזה איננו עוזרים למטופל לחלוק עם האנליטיקאי את החוויה שפירוש איננו אובייקט אידיאלי, כלומר:

שותפות מתוך עמדה דיכאונית בתוך המסגרת האנליטית, לעומת תגובה קפואה או הערה צדדית לא־פרשנית.

בהזדמנות מאוחרת יותר אותו מטופל, שעד כה היה אדם די פייסני, פתח פגישה שהתקיימה יום לפני הבחירות הכלליות וסיפר לי בהנאה ובהתרגשות שהוא ממש בעננים מהניצחון הצפוי למפלגה השמרנית. אז התברר שהוא קלט, אם מתוך חקירתי הזהירה ואם מִיָדֵע קודם, שאני ככל הנראה תומכת במפלגת הלייבור. פירשתי שהוא מצפה בהתרגשות של מנצח לראות אם בלהט הרגע אתייחס לתגובות שלו או שלי.

הוא העלה אסוציאציה לביקור אצל בת דודה שנולד לה תינוק ולסיפור הצירים של אימו בלידה שלו עצמו (הוא לא היה מודע לקישור בין צירי לידה [labour] לבין מפלגת הלייבור): כאשר החלו הצירים של אימו, היא הציעה שקודם תעשה את כל הכביסה בבית. המטופל לא רק סיפר מיתוס משפחתי מהעבר אלא חי מחדש בהעברה את יחסיו אלו עם האם הפנימית. הבעיה שלי בהעברה הנגדית הייתה, שתוכנתי להגיב באחת משתי דרכים: או לחוש כעס על התקפה זו, שהתבטאה בשלילת כאבי הצירים/העמל שלי, או להיות אִם קדושה שתתמודד עם 'הכביסה המלוכלכת' שלו מתוך הקרבה עצמית ומבלי לייחס לכך כל טרחה.

אך מעבר לזה אני סבורה שהמטופל לעג לי בתור אִם, שבעיניו דואגת מעל לכול לשמור את ידיה נקיות. האם נתפסתי לדקדקנות טכנית כי לא יכולתי לסבול להכניס לתוכי את ההרגשה האיומה להיות 'לוזרית', מלאה בשנאה כשמישהו אחר מתרברב בהצלחתו – בת הדודה עם התינוק החדש?

כמו הילד הקטן כך גם המטופל, לדעתי, רגיש ביותר, במודע ושלא במודע, לדרך שבה אנו מפרשים את קשייו להתייצב מול הסוגיות החשובות ואת עמלו להתחבר לעצמי הינקותי שלו – לנטייתו להפוך סדיסטי כשהוא מרגיש זנוח או קנאי או צר עין, כשהוא מרגיש שהאם/אנליטיקאית עסוקה בתינוק חדש ואילו הוא מרגיש בלתי

רצוי. המטופל מעלה סוגיות עמוקות מאוד של יריבות בין האם לילד סביב השאלה איזה 'צד' [באנגלית גם 'מפלגה', מ"ר] כשיר יותר להתמודד עם הסוגיות הללו; וכל זה עשוי לעורר תגובות, או הגנתיות מופרזות, הן מצד האנליטיקאי הן מצד המטופל. משימתנו המקצועית היא להעמיד תגובות אלה להתבוננות ובחינה. המידה שבה נצליח או ניכשל במשימה זו תשתקף לא רק במילים שנבחר אלא גם בקולנו ובהתנהגויות נוספות בשעת מתן הפירוש; אלה כוללות את כל הטווח שבין סדיזם צדקני גלוי לבין הפגנת 'סבלנות' ללא רבב, מזוכיסטית או צבועה, כלפי האכזריות שהמטופל ממטיר עלינו. הנקודה היא שעלינו להתמודד עם רגשות ולהכפיף אותם למחשבה; כפי שאומרת סגל (1978): איננו נייטרליים במובן של היעדר תגובה.

מאני קרלי, שמדבר על הפונקציה האנליטית, מדגיש לא רק את סקרנותו המעודנת של האנליטיקאי אלא גם את הפונקציה המתקנת וההורית. לתפיסתו, ברגע של השלב ההשלכתי של הפירוש, האנליטיקאי מטפל גם בחלק לא מפותח של העצמי, שעליו יש להגן מפני החלק הסדיסטי. כשאנו מראים למטופל שהוא נעשה סדיסט כשהוא מרגיש זנוח, או שהוא מזהה את עצמו עם האובייקט המזניח ושוכח לשים לב לעצמי הינקותי הנזקק, אזי הפירוש יכיל (בין שנבחין בכך ובין שלא) השלכה כלשהי של משאלתנו שלנו להגן על התינוק מהחלק הסדיסטי. שמירה על מערך זהיר וקפדני היא במובן מסוים הדגמה של אכפתיות זו.

במונחים התפתחותיים, תינוק שמסוגל להתחיל לחוש בצורה אמיתית יותר את כאבה של האם ולבקש להגן עליה מפניו, הוא תינוק שהפנים והזדהה עם אם שחשה את כאבו של התינוק ומבקשת להגן עליו ממנו, וגם תומכת ביכולתו לשאת כאב. מקורה של חוויה זו אינו באם קדושה וטהורה אלא באם בשר ודם, שמכירה את משאלותיה להיפטר מבעיות מטרידות.

הסוגיה אינה פשוטה; המטופל לא סתם משליך לתוך אנליטיקאי – הוא מיומן מאוד בהשלכה לתוך היבטים ספציפיים של האנליטיקאי. לכן ניסיתי להראות, למשל, שהמטופל משליך לתוך משאלתו של האנליטיקאי להיות אמא, משאלתו להיות יודע-כול, משאלתו להכחיש ידע בלתי נעים; או לתוך הסדיזם הדחפי של האנליטיקאי (או הגנותיו כנגדו). ומעל לכול, הוא משליך לתוך רגשי האשמה של האנליטיקאי, או לתוך האובייקטים הפנימיים שלו.

כך אפוא המטופלים מפעילים באנליטיקאי סוגיות וחרדות עמוקות הקשורות לצורך להיות נאהב ולפחד מפני תוצאות קטסטרופליות לנוכח פגמים, כלומר חרדת רדיפה או חרדת אני עליון פרימיטיבית. אנסה להראות זאת בעזרת דוגמה אחרונה ממטופל זה.

מר א' פתח פגישה של יום שישי, שבוע לפני חופשה מתוכננת מהאנליזה, בהכרזה שהוא מרגיש חולה. הוא אינו יודע מה זה; הוא סובל מאותם סימפטומים כמו בתו הקטנה. אבל, הוא אומר בזעם פראי, "הייתי נחוש לבוא, גם אם זה אומר שאת עלולה להידבק במחלה שלי".

ברור היה שהוא מבוהל מהמחלה ומהאיום הגלום בה. בהעברה הנגדית מצאתי שאני מודאגת שאדבק ושלא אוכל לתפקד בעבודה בשבוע הבא, כלומר שאסבול מהסימפטומים שלו. פירשתי את הפחד שלו והתייחסתי לחלק שלו שרוצה ש'אדבק במחלתו', מחלת הפחד הזה.

אז הוא סיפר לי על ההצגה של בתו בבית הספר אתמול. לאשתו הייתה מחויבות דוחקת בעבודה והיא לא יכלה להגיע. הוא ויתר על הפגישה שלו איתי כדי להיות שם. הוא תיאר כמה מרנין היה לצפות בילדים; כשזיהו הורים וקרובים היו עוצרים את המופע וצועקים "היי, אמא" וכו'. הוא נעלב וכעס שאשתו לא הייתה נוכחת: היה ברור שהוא הרגיש בודד, ללא תמיכת משפחה. פירשתי את הבדידות, את המשאלה שאהיה נוכחת שם כ'משפחה'; קישרתי זאת

לכעס שלו על המחויבויות שלי בעבודה (לא עלה בידי לשנות את השעה שלו) ועל מחויבויות סוף השבוע והחופשה שלי. הוא אישר כל זאת, ואז נזכר במקרה שבו ראה אותי בהרצאה פומבית, שבה הותקפה הפסיכואנליזה על שאינה מספקת די תמיכה למטופלים. הוא אמר שראה כמה יפה התמודדתי.

הרגשתי מוחמאת, ואז הייתי צריכה לחשוב על זה. פירשתי שמחמיאים לי כדי לעודד אותי להאמין כמה יפה התמודדתי עם האשמה זו, כשלמעשה עוקבים אחריי כדי לראות איך אני מתמודדת כשאני מרגישה לבד, ללא תמיכה ומותקפת על ידי רודפים, חיצוניים או פנימיים.

הוא אמר שהתעורר בלילה עם פחד שהוא יכול למות. כשהרגיש תחושה כזו בעבר, הוא חווה פאניקה מוחלטת; כעת הייתה זו יותר תחושת צער נורא, כשהוא קולט שיום אחד הוא פשוט כבר לא יהיה יותר. הוא חלם חלום. בחלום,

פרויד עובר ניתוח בשל חבלות בכתף. היה קיים חשש שהניתוח לא לגמרי הצליח – כשפרויד ניסה להרים את זרועו הוא נכשל. קבוצת אנשים, ביניהם המטופל, ניסו להגן על פרויד בדרכים שונות, כולל הרדמה, כדי שלא יצטרך לשאת את הכאב.

הוא אמר לי שאני, וודאי שפרויד, אבי כל הפסיכואנליטיקאים, זקוקים לתמיכה קבוצתית; חלק מהתמיכה הזו מצויה בהרדמה. על אף שטען כי הוא שייך לקבוצה התומכת בפרויד, הוא כבר אמר בתחילת הפגישה שהוא זקוק לעזרתי גם אם משמעות הדבר היא לא לתמוך בי.

לתמיכה המרדימה הייתה איכות פתיינית, מזויפת. חשבתי על הניתוחים שבוצעו בפרויד, לא בגלל חבלות בכתף אלא בשל סרטן המוחס לעישון. המטופל שלי ראה אותי מעשנת באותו מפגש פומבי. חשתי דחף עז להתחמק משטח זה.

ציינתי שנראה כאילו הוא מגן עליי מפני סוגיה זו, כאילו שמדובר במשא כבד מדי לכתפיים שלי. הוא הודה בכך, וכעת אמר שבחלום נראה היה שהחבלות הן תוצאה של סרטן. הוא דיבר על אביו הקשיש ועל הפחד ממותו. כעת הוא מגן עליי על ידי מיקום הבעיה באב קשיש.

אפשר לומר שהמטופל השליך לתוך האנליטיקאית חלקים מעצמו ומהאובייקטים הפנימיים שלו. הוא הציג שני מודלים: האחד מתמודד באופן מושלם, השני שבור ומקולקל. בפגישה הייתי מושפעת מההשלכות שלו, ומצאתי את עצמי מתפתה לחוש חוויות בשני הכיוונים ('אני נהדרת' או 'אני איומה'). היה עליי להזכיר לעצמי שאינני אף אחד מהם. במידה מסוימת אני אכן חולקת, או נדבקת, בסימפטומים של הילד, כלומר באידיאליזציה או בחרדת רדיפה, בהן נעלמת האם של העמדה הדיכאונית. יש למצוא ולהשיב אותה כדי שניתן יהיה לעזור לי, וגם למטופל, להבין כי כאשר האם או האב מותקפים באמצעות לחצים אלה, כולל אשמה (לשים הכול על הכתפיים של פרויד), הולך לאיבוד הצורך של הילד בהגנה וטיפול. בחלקו המטופל משליך חרדות ביחס להורים חסרי יכולת, וניצחון תחרותי עליהם; בנוסף לכך, הוא חושש מפני אנליטיקאית שתחוש חרדות ניצחון על מטופל שאינו מסוגל להתמודד עם תחושות של חולי ונטישה.

אני סבורה כי ישנם סימני תנועה במטופל, מההתמודדות המושלמת אחרי התאונה (כפי שדווח לעיל) לעבר משהו שחש יותר תקווה ביחס לחרדות אי־מסוגלות (יותר תחושות עצב, במקום הצפה בפאניקה). למרות שיש כאב וזעם על הורים נעדרים, או על מה שנעדר בהורים, רגשות אלה נקטעים כעת בידי חלקים ילדיים, שנהנים לזהות היבטים טובים של תמיכה הורית ואנליטית. הצורך בהצגה מושלמת פינה את מקומו לאפשרות של אינטראקציה ספונטנית יותר.

הדגש שלי הוא, שגם בתוך האנליטיקאי מתרחשת אינטראקציה רגשית ספונטנית עם השלכות המטופל, ושגם נכבד זאת לחלוטין ולא נישלט יתר על המידה בידי הדרישה לניטרליות מושלמת, נוכל לעשות שימוש טוב יותר בחוויה לצורך פירוש.

השלכת החוויה של המטופל לתוך האנליטיקאי יכולה להיחוות על ידי שניהם כפלישה חוצת גבול, והיא נוגעת בסוגיות בחיי הנפש היכן שהגבולות בין פנימי לחיצוני, פנטסיה למציאות ועצמי לאובייקט מסתבכים בדרכים שונות. להלן המחשה קצרה.

צעירה נשואה עברה סדרה של פריצות לביתה. כעת דירתם מוגנת כמו מבצר. היא מגיעה ביום שני* ואומרת שסוף השבוע היה נורא ועבר כולו בצל אירוע שהתרחש ביום שישי בלילה: פריצה ושוד, לא לדירתם (שכעת מאובטחת היטב) אלא לדירה מעל, שם הדיירים תמיד אינם. "בדיוק הלכנו לישון. יכולנו לשמוע את הצעדים כי המחיצות כל כך דקות. התקשרנו למשטרה, אבל עד שהם הגיעו, המנוולים כבר ברחו". בינתיים, הם ניסו ליצור קשר עם בעלי הדירה בביתם בכפר. קודם ענתה המזכירה האלקטרונית, וכשהצליחו סוף סוף לתפוס אותם, בעל הדירה הסביר שהם היו בגינה, עסוקים בפינוי השאריות ממסיבה ענקית – "הסתירה בין החוויה שלנו ו שלהם נראתה מטורפת". בשאר סוף השבוע היא הרגישה מדוכאת, נסערת, חשופה ופגיעה, ובשום אופן לא יכלה לטפל בתינוק שלה.

המטופלת מספרת על אירוע ממשי שהתרחש בסוף השבוע: פלישה לבניין שבו היא מתגוררת. בהעברה כבר מופיעים רמזים שמקשרים בין "בעלי הדירה שמעל" וביני (יש לי מזכירה אלקטרונית; אני עובדת בחדר שבקומה העליונה בבית גבוה, וגם אני "תמיד לא זמינה" בסוף השבוע). היא אומרת לי שהפער בין

* נזכור שבבריטניה יום שני הוא יום הפגישה הראשונה בשבוע לאחר הפסקת סוף השבוע – מומנט שהקליינאנים נוטים לייחס לו תשומת לב מיוחדת (הערת העורכת המדעית, מ"ר).

החוויה של אותם אנשים שנסעו לחגוג במסיבה לבין החוויה שלה הוא עצום, ובמשתמע, שאני אהיה רחוקה מלקיחת החוויה שלה לתוכי. אך האומנם? ההפך הוא הנכון: בזמן שהיא ממשיכה ומתארת פרט מסוים – איך טיפסו הפורצים על המרזב עד לקומה השלישית – ואומרת שמה שמטריד במיוחד הוא "שבאמת חשבנו שהצלחנו לאבטח את הדירה; בזמן שזה קורה, זה מרגיש כל כך מאיים", אני מוצאת שמחשבותי נדדו, באופן טבעי, אל ביתי שלי, והמחשבה מלווה במידה של חרדה: "פריצה כזו יכולה לקרות לי; גם אני לא כל כך מוגנת".

המטופלת ממשיכה: "האמת, כשהשוטרים הגיעו הם באו עם כלבי גישוש אכזריים. כאשר פתח ג' את הדלת, הכלבים, שהיו אמנם קשורים היטב, ניסו להתנפל! הרגשתי אימה, ולרגע אחד ריחמתי על הפורצים".

לפי דעתי, המטופלת לא רק תיארה את אירועי סוף השבוע אלא הייתה עסוקה בפריצה לתוכי עם פחדים מאיימים מסוימים: הן הפחד להיפרץ במציאות והן הפחד שיחשפו אותה וייתנפלו עליה. היא מתריעה בפניי על קיומם של פחדים אלו (ורומזת גם לחרדות מיניות ספציפיות לנוכח אני עליון מפחיד). אבל הייתי אומרת שגם אחריי מגששים כדי לראות איך אני לוקחת לתוכי את החוויה שלה, ושבסתר ליבה היא תהיה מוכנה להתנפל עליי.

דומני כי אחד הדימויים שלי בעינייה כֵּאֵם בהעברה הוא של מישהי שכל כך מפחדת שבעל, פורץ או השלכותיה של המטופלת/הילדה יפלו עליה, עד שאני מאבטחת או ממגנת את עצמי כאילו הייתי במבצר אנליטי. כך אהיה בלתי חדירה לבן זוג בסוף השבוע, אבל גם בלתי חדירה לחוויית המטופלת. פירוש המתייחס לחוויית השוד של המטופלת בסוף השבוע, או לחוויה הפנימית של אב פולש 'מנוול' ששדד ממנה את האנליטיקאית/האם, ייחווה על ידה כפירוש שניתן על ידי הורים בלתי חדירים או בלתי נגישים – הורים

שחוייתם כה שונה משלה, בהיותם עסוקים בפינוי שאריות החגיגה המינית שלהם.

אך המטופלת גם החדירה לתוכי משאלה לא להיות מרוחקת בדרך זו. להפך, אני סבורה שהוזמנתי להרגיש שאני באותה 'סירה' או באותו בית חשוף כמו המטופלת. אני מוזמנת אפוא להרגיש ש'המחיצות כל כך דקות' עד שאין כל נפרדות. אז היא כלבת הגישוש, חושפת לא רק את ההורים בסוף השבוע אלא גם נכנסת לתוך התודעה (mind)* שלי כאילו היינו 'אדם אחד'. המסר שאני רוצה להעביר הוא, שה'חיץ' בין מה שאנו נוטים לכנות בשם הזדהות השלכתית נורמלית (או שותפות אמפתית) לבין חדירה הוא דק.

בהעברה הנגדית אנו עשויים לגלות במצבים אלה, שאחד מן השניים מתרחש: או שהמטופל 'מרדים' אותנו לתוך מצבי תודעה כאלה, או שהוא מחדד את חושינו לסכנה זו עד כדי כך שאנו מתנהגים כחיקוי של כלבי הגישוש המשטרתיים, מוכנים להתנפל ברגע שהדלת נפתחת.

מתאפשר לנו אפוא לראות איך המטופלת תופסת את האובייקטים הפנימיים שלה, שאותם היא חווה או כמזוהים עימה יתר על המידה או כמרוחקים ואכזריים כל כך עד שאינם מסוגלים לקחת פנימה את חוייתה.

הסוגיות הללו אמיתיות מאוד, וקיימת סכנה שנהפוך פגיעים במיוחד ביחס אליהן, באזורים אלה שבהם המטופל נוגע בעולם החיצוני או הפנימי 'המשותף' שלנו. אם ניצור מרחב לעיבוד הסוגיות הללו בתוכנו ישפיע הדבר מאוד על האופן שבו ניתן את הפירושים שלנו, הן בשעה שאנו דואגים לתינוק החשוף שבמטופל והן כשאנו 'חושפים' את החלקים הפולשניים והנבזיים ומתמודדים איתם.

* את המושג mind תרגמנו לאורך הספר חליפות כנפש או כתודעה, לפי ההקשר (הערת העורכת המדעית, מ"ר).

הסוגיות שתיארתי נעשות דווקא בעייתיות יותר, ולא פחות, כשמתמודדים עם מטופלים גבוליים ופסיכויים. מטופלים אלה יכולים להפוך אטומים לשיתוף פעולה אנליטי רגיל ולהתבטא בפעולה בצורות שמעמידות את האנליטיקאי בפני בעיות ניהול חמורות. הם יכולים לבוא בדרישות, למשל לבקש פגישה נוספת בסוף השבוע. ויתור והסכמה מצד האנליטיקאי מזינים ומחזקים חלקים נרקסיים רודניים של המטופל, ואילו סירוב יכול לספק ולחזק תחושות עוול עמוקות ביותר. במקרה של מטופלים אובדניים, אנורקטיים והיסטריים מליגניים, למשל, שאלות ניהוליות כאלה הן לעיתים בעלות השלכות של חיים או מוות.

מובן כי במצבים אלה, המטופל משליך באופן מסיבי חלקים של העצמי ושל האובייקטים הפנימיים שלו לתוך האנליטיקאי. מטופלים כאלה גם מעוררים באנליטיקאי תחושה שהוא חסר אונים וקפות בידיה של התנהגות נקמנית ונצלנית, בזמן שהמטופל מרשה לעצמו להיות אטום לצורכי האנליטיקאי. המשימה המוטלת על האנליטיקאי – לחוות ולשאת תחושות אלה, ובה בעת לא להפוך מנוכר לחלקי המטופל הפגומים באמת וזקוקים לתמיכה – אינה משימה קלה. באותם מקרים שבהם המצב הופך בלתי אפשרי, קל להרגיש שהמטופל 'בלתי ניתן לאנליזה' (ואמנם לפעמים כך הדבר). העוצמה שבה המצב נעשה בלתי אפשרי עשויה לשקף עד כמה בלתי אפשרית היא הדילמה הפנימית של המטופל. במקרים אלה המטופל למעשה גורם לאנליטיקאי להרגיש חסר אונים ונתון לחסדיו של אובייקט רודפני חסר רחמים, שמתמיד במעשיו ללא פשרות ושאינן בידיה של ההבנה האנושית לחולל בו כל שינוי – [כלומר, לחסדיו של] האני העליון הפרימיטיבי הארכיטיפי.

סוגיות ניהול דוחקות מהסוג הזה טומנות בחובן ממד נוסף של הסיטואציה הקלינית, כאשר האנליטיקאי מעורב במאמץ אדיר – לא רק להכיל את השלכות המטופל אלא גם להתנהל עם רגשותיו הוא, הנתונים גם כך ללחצים כה רבים ועוצמתיים. ואפילו, או אולי

במיוחד במקרים של מטופלים בעלי הפרעות קשות מאוד, המטופל מנסה לברר (במודע או שלא במודע) את השאלה, כיצד מתמודד האנליטיקאי עם רגשות כאלה.

כשהאנליזה מתקדמת יפה האנליטיקאית נהנית ממצב נוח, שבו היא יכולה להסתדר עם שילוב זה בין מידה מסוימת של מעורבות ומידה של ריחוק. אך כשמדובר במטופלים כה חולים, עוצמת מצוקתו של המטופל ויכולתו לחדור לתוך נפשה של האנליטיקאית ולערער אותה עלולים להעמידה (לפחות זמנית) בעמדה של נכבשת, שאינה יכולה לתפקד כאדם חושב ונפרד.

על האנליטיקאית לעבד את חוויית היותה אִם מוצפת, שאינטראקציה עם התינוק המוצף מעמידה אותה בסכנת התפרקות. ייתכן שיהיה עליה לפנות לאדם חיצוני, 'אבא', שיעניק לה תמיכה; לדוגמה, אפשר לבקש תמיכת בית חולים או עמית למקצוע, לא רק לצורך ניהול המקרה אלא גם כדי לעודד את האנליטיקאית לגייס את הכוח הדרוש כדי להחזיק את רגשות השנאה כלפי המטופל-התינוק הבלתי חדיר, הנצלני והפרזיטי, יחד עם האהבה והדאגה לתינוק הנזקק או הפגום שבו. דבר זה, לדעתי, מאפשר לאנליטיקאית לעזור למטופל להרגיש כי אפשר לשאת את הרגשות הסותרים רבי העוצמה, וזאת כדי שניתן יהיה לסייע לו להתחיל לפגוש את הסוגיות הנוגעות לחלקי העצמי ולאובייקטים הפנימיים.

בעוד שמטופלים אלה מחדירים בעיות הנוגעות לניהול ממש, טענתי היא שהבעיות הללו מהוות חלק מהותי מניהולה של כל אנליזה; לולא כן, היה העיבוד תהליך חלק ורציף. הוא לעולם איננו כזה עבור המטופל, והדגש שלי הוא שהוא אינו יכול להיות כזה אף עבור האנליטיקאי. על החשיבה האנליטית לכלול אם כן את ההכרה ברצון שלנו לגלם בפעולה ואת המאבק שלנו נגד רצון זה, כדי שנוכל לחשוב ולהחליט מה לעשות בנסיבות הקיימות.

ניסיתי להראות שחוויית האנליטיקאי היא רבת עוצמה. הטענה כאילו איננו מושפעים מההרסנות של המטופל או ממאמציו

הכואבים לגעת בנו אינה מייצגת נייטרליות אלא שקריות או אטימות. הסוגיה שאליה אני מתייחסת היא כיצד האנליטיקאי מאפשר לעצמו לחוות את החוויה, לעכל אותה, לנסח אותה ולתקשר אותה כפירוש.

סיכום

פרק זה נועד להוות פיתוח של מאמרו הקלאסי של ג'יימס סטרייצי, "אופייה של הפעולה התרפויטית של הפסיכואנליזה". סטרייצי קובע שחויית ההעברה המלאה או העמוקה מערערת את האנליטיקאי; זו החוויה שהאנליטיקאי פוחד ממנה ומבקש להימנע ממנה יותר מכול. הוא מדגיש גם שיש צורך להעביר פירוש באופן רגוע. השטח הנדון הוא משימת ההתמודדות עם חוויות עוצמתיות אלה של העברה נגדית, וכן השמירה על טכניקת הפירוש האנליטית. התיאורים הקליניים מנסים להראות משהו מתוך תהליך הטרנספורמציה או העיבוד המתחולל בתוך האנליטיקאי, וכן להראות שהמטופל שם לב, במודע או שלא במודע, לשאלה האם האנליטיקאי מתחמק מן הסוגיות או פוגש בהן.

הטענה שלפיה האנליטיקאי אינו מושפע מחוויות אלה אינה רק כוזבת אלא עלולה להעביר למטופל מסר כאילו האנליטיקאי מתעלם רגשית מן המצוקה, הכאב וההתנהגות שלו. אני טוענת שאם נשאיר את הרגשות בחוץ, קיימת סכנה שנשאיר בחוץ את האהבה הממתנת את השנאה, וכך נאפשר לשנאה לשלוט ברדיפת האמת. מה שנראה כקור רוח עלול להכיל בתוכו את רצח האהבה והאכפתיות. סוגיית המפתח כאן היא, אם כן, כיצד האנליטיקאי מאפשר לעצמו לחוות, לעבד ולהתמיר את החוויות לכלל פירוש מועיל.